

Allahın istedad verdiyi gənclər öz içinə, mühitinə, ailəsinə sığır. Hətta na istədiyini də özü üçün dəqiq aydınlaşdırır bilir. Gecə yuxusu qaçır, gündüz özü hər yerdən, hər kəsdən qaçmaq istəyir. Hamı üçün qəribə görünən bu yeniyetmə, gənc sonra, çox sonra biləcək ki, onu rahat yaşamağa qoymayan Allahın ona verdiyi istedad atəşi imiş. Bilmək də olmur ki, bu Allah vergisi xoşbəxtlikdir, bədbəxtlikdir, nədir? Hansı böyük şair uşaqıq, yeniyetməlik illərində evdən qaçmaq, hara gəldi üz tutub getmək xəyalına düşməyib. Belə bir hissi həyata keçirə bilməyə də, xəyalından keçirib.

Məşədi Zeynalabdinin oğlu Ələkbərin on iki yaşı vardı. Ələkbər hələ "Mirzə" də, "Sabir" də deyildi. Seyid Əzim Şirvaninin dərs dediyi məktəbdə oxuyurdu. Şeirlər də yazırdı. Atasının biləcəyi ki, Ələkbərin məktəbdə oxumağı bir yana, hələ şeir də yazır, Seyid Əzimin oğlunu zay elədiyini düşündü. Onu məktəbdən çıxardı.

Şeirlerini alıb çıxdı. Ələkbəri kiçik bir baqqal dükənina qoydu. Atasının fikrinə, şairlər ona-buna həcv yazan, içki içən, sərgərdan həyat keçirən, ailə başçılığına, külfət sahibi olmağa yaramayan insanlardı. Zeynalabdin kiçik oğlunu ya din xadimi, yəni toydan da, yasadn da qazana bilən bir insan kimi yetişdirmək istəyirdi. Bu olmadı, düşündü ki, heç olmasa, tacir olsun. Tacirin də süfrasında həmişə çörək olur. Tacir olmaq üçün də baqqal dükənindən başlamaq lazımdı. Məktəbdən çıxanlar, şeir dəftəri cırlan, baqqal dükənina qoyulan Ələkbər evdən qaçmaq xəyalına düşdü. Xorasana gedən dəvə karvanına qoşulub getmək istədi, o da baş tutmadı. Atasına həcv yazmaq-la hayfını çıxdı. Bu 1874-cü il idi, yəni Ələkbərin hələ 12 yaşı vardı. Ələkbərlə bərabər evdən qaçmaq, mühtidən qaçmaq, bəlkə də lap özündən qaçmaq fikri, ideyası da böyüyürdü. Ələkbər böyüdükcə Şamaxıya sığırdı. Qaçmaq haqqında fikirləri Ələkbərin canına sığırdı. Onu rahat qoyurdu. Nəhayət, 22 yaşında səfərə çıxır. Xorasan, Səbzvar, Nişabir, Səmərqənd olur. Professor Məmməd Məmmədov "Azərbaycan ədəbiyyatı" seriyasından çıxan "Hophopnəmə"nin (2004) giriş sözündə yazır ki, "O vaxt Xorasan ətrafında vəba xəstəliyi yayıldığına görə Şamaxıya qayırdı". Əlbəttə ki, çox hörmətli alim Məmməd Məmmədov yazılı faktlara əsaslanıb belə yazır. Amma atasına həcv yazmaq o dövrdə bir gənc üçün vəba xəstəliyindən də qorxulu idi. Evdən qaçmaq isə dəfələrlə artıq qorxulu idi. Amma qorxmamışdı. Bu çliğinliyə yanaşı, işləmə "qorxu ehkam" məntiqi cəhətdən uzlaşır.

Bir də Mirzə Ələkbər Sabirin özündən başqa onu qəlbindəki hansı duyğuların Şamaxıya qayıtdığını heç kəs deyə bilməz. Məncə, Ələkbər xəyal qıncığına uğramışdı. O şəhərdə də axtardığını tapmamışdı. Əksinə, Şamaxıdakı mühit ona daha maraqlı görünmüşdü. Həm də ilk dəfə Şamaxıdan kənara çıxan gənc doğma yerlər üçün qəribəmişdi, danxmışdı. Bu təbii hiss onu Şamaxıya gətirdi. Kim bilir, bəlkə buna başqa səbəb vardı. Amma gəldi, gördü ki, "Necə görmüşdüsə Nuh, eyləcədir". "Köhnə hamam, köhnə tasdı". Az sonra Kərbala səfərinə yola düşür. Məncə, əslində bunlar səfər deyildi, axtarış idi. O özünü, yəni Ələkbər Mirzə Ələkbər Sabiri axtarırdı, özünü və yaşadığı dünyada öz yerini tapmaq istəyirdi. Kərbala təsadüf deyildi. Əvvəla, Şərq nağıllarının baş qəhrəmanı Bağdad üzə qədər deyildi. O Bağdad ki, Azərbaycanın ağsaqqal şairi Bağdad həsrəti ilə deyirdi: "Vidadi xəstədən Bağdad elinə, Siz yetirin bir nişanə, durnalar". İkinci və ən başlıcası, Füzuli Kərbalada yaşayıb, orada da dəfn olunmuşdu. Orada ədəbi mühit olacağına ümid bəsləyirdi. Kərbalada bu ümid də boşa çıxdı. Burada da məclis başında mollalar, tacirlər, baqqallar idi. Ona elə gəlirdi ki, Şamaxıdan bir addım da kənara çıxmıyab. Elə Sabirin özü də Şamaxıdakı Ələkbərdən bir addım da irəlləməmişdi. Səfər dövründən yadigar qalan dörd misra buna əyani sübutdur:

*Həmədanda qonağımdan xəbər aldım ki, ey şeyx,
Hansı məxluq sizin şəhərdə bişək çoxdur?
Dedi: "Az isə də bu şəhərdə şair çoxluq,
Leyk dabbağ ilə, Səbbağ ilə eşşək çoxdur."*

Elə bil ki, bu həcvi Sabir Şamaxıda yazıb. Mən qəsdən şeir yox, həcv deyirəm, çünki o dövr Azərbaycan ədəbiyyatında, xüsusi ilə Şirvanı, Şamaxıda satirik şeir adı altında yazılanların əksəriyyəti həcv idi. Mirzə Ələkbər Sabirin səfərlər dövründən bizə gəlib çatan yuxanda göstərdiyimə bu yeganə nümunə Şamaxı həcvlərindən bir qanş da kənara çıxmıyab. Bəlkə də səfər zamanı Mirzə Ələkbərin yazdığı şeirlərinin bizə gəlib çatmamasının səbəbini burada axtarmaq lazımdır. Sabir özü öz şeirlərini bəyanməyib. Görürük, bu elə Şamaxı həyatının qəzəlləri (Abbas Səhhətün dediyi kimi, "Səfər zamanı növhə və dubeytlər yazmışdır"), həcvlərdir. Bəs mən özüm-dən bir addım irəli atmamışamsa, bu yollar, əzab-əziyyətlər nəyə lazım idi? Niyə gəlib Kərbalaya çıxdım? Ona görə də əbədi yaşamaq üçün gəldiyi Kərbalanın da onun axtardığı diyar olmadığını görüb kədərlənir. Yaşamaq üçün Aşqabadi seçir, yola düşmək istəyəndə evdən məktub alır. Atasının vəfat etdiyini öyrənir. Ümidi, pənahi oğlu olan ananın məktubundakı fəriyad M.Ə.Sabiri evə qaytarır.

Şamaxıda Billurnisə xanımla evlənir. Billurnisə xanım M.Ə.Sabiri səkkiz qız, bir oğulla Şamaxıya bağlayır. Bu zaman, yəni 1908-ci ilə kimi Sabirin evində uşaq artan kimi, hələ ondan da daha sürətlə Azərbaycanda qəzetlər, jurnallar artırdı. Sabir də yazırdı, çap olunurdu. Təriflənirdi. Xüsusilə 1906-cı ildən "Molla Nəsrəddin" jurnalında öz axtardığı yola, yerinə gəlib çıxmışdı. "Molla Nəsrəddin" jurnalı, sözün əsl mənasında, Mirzə Cəlil məktəbi idi. Sabir yazırdı, heç özü də hiss etmədən Azərbaycanda satirik şeir cərəyanının bünövrəsini qoyurdu. Sabir axtardığını tapmışdı, indi özü-özünü görürdü. Ailəsinə dolandırmaq üçün ağır zəhmətə qatlaşırdı. Amma şeir yazmaq və çap etdirmək imkanı ilə dincəlirdi, rahatlıq tapırdı. O, yer üzündə axtardığı ölkəni tapmışdı. Mollası, taciri, baqqalı, hampası, qoçusu, fəhləsi ilə bir yerdə onun üçün buradan gözəl, əziz, əziyyətli, eyni zamanda, maraqlı, yaşamaq ölkə yox idi. Yeri gəlmişkən, bizdə satirik nəsr əsərləri Haqverdiyevdən başlayıb inkişaf edirdi. Cəlil Məmmədquzadə isə onu dünya səviyyəsinə qaldırdı. Mirzə Cəlil əsərləri dünyanın ən məşhur satirik əsərləri ilə yanaşı dayanır. Müqayisədə isə uduzmur.

Mirzə Ələkbər Sabir isə, fikrimcə, dünya ədəbiyyatında bir möcüzədir. Onun şeirləri bu gün də dünyada bütün ölkələr üçün eyni dərəcədə müasirdir. Hansı xalqın dilinə layiqincə tərcümə edilə, o xalq onu öz müasiri, öz klassik şairi kimi sevə-sevə oxuyacaq. Sübut istəyirsiniz? Buyurun, baxın. Misal gətirəcəyəm bu şerini, elə bu il, yəni 2008-ci ildə yüz yaşı tamam olur. Mən bu şerini beş beynini sizə misal gətirəcəyəm. "Daş qəlbli insanları neylərdin, İlahi?..."

*Artıqca həyasızlıq olur el mütəhəmmil,
Hər zülmə dözen canları neylərdin, İlahi?!*

*Məzlumların göz yaşları dərya olacaqmış,
Deryaları, ummanları neylərdin, İlahi?!*

*Qeyrətli donosbazlarımız iş bacarkən
Tənbel, dəli şeytanları neylərdin, İlahi?!*

*Ərlər hərə bir qız kimi oğlan sevecəkmış
Evlərdəki nisbanları neylərdin, İlahi?!*

*Tacirlərimiz sonyalara bənd olacaqmış,
Bədbəxt tükəzbanları neylərdin, İlahi?!*

Şeir çox məşhur olduğundan mən ondan cəmi beş beyti yadınıza saldım. Siz mənə dünyanın elə inkişaf etmiş ölkəsini göstərin ki, heç olmasa bu şerini iki bəndi orada artıq ömrünü sürmüş, köhnəmiş olsun. Mən tam məsuliyət hissi ilə deyirəm: Sabir şeirləri hələ çox yüzillər öz müasirliyini saxlayacaq. Bəlkə Mirzə Ələkbər Sabir özü də istəməzdi ki, onun

Yuxarıda Allah təkdir

Satirik şerimizdə M.Ə.Sabir

satirik şeirləri belə uzunömürlü olsun. O, hamıdan çox istəyirdi ki, cəmiyyət tez inkişaf etsin. Çox təəssüf ki, insan psixologiyası ləng dəyişir. Bizə məlum olan bu ikiminillik tarixdə cəmiyyətlərdə, insan münasibətlərində çoxmu şey dəyişib? İki min il əvvəl peyğəmbərini çarmıxa çəkənlər, iyirminci əsrdə nə qədər ziyalı, müdrik insanları zirzəmilərdə güllələdilər, kolimallarda çürütdülər. Yeddinci əsrdə peyğəmbərini daşa basan, sonra dinini qəbul eləyib arxasında namaza dərslərindən bəzilərinin övladları Kərbalada peyğəmbərin nəvəsinin başını kəsənlər 1990-cı il iyirmi yanvarda fitva verib, donos yazıb Kərbala müsibəti yaratmadılar mı?

Bu neçə yüz illər ərzində inkişaf etməmişdik? Əlbəttə, inkişaf etmişdik. Yüzlərin inkişaf əlaməti onda idi ki, o zaman oxla, qılıncla yetmiş iki adamın üstünə qoşun yerimirdi. 1990-cı ildə isə tankla, topla silahsız insanları üstünə qırq minlik qoşun yerimirdi. Elə indinin özündə də elə Kərbalada Kərbala müsibəti davam etmir mi? Sabir həmişə gələcəyin sairidir. Dünya ədəbiyyatında bir Mirzə Ələkbər Sabir zirvəsi var. Çox acı bir həqiqətdir ki, bu, yalnız biz azərbaycanlılar bilirik.

Sovet dövrünün əvvəllərində Sabiri Azərbaycan Respublikası tanıyırdı, zirvə olduğuna da bilirdi. Amma bu zirvəni görməzliyə vururdu. Necə görəydi axı? Oxuyurdu:

Fəhlə, özünü sən də bir insanımı sanırsan?!
Pulsuz kişi, insanlığı asanımı sanırsan?!

O dövrün qulaqları o saat şəkənlər idi.
— Bunu kim yazıb?!

— Mirzə Ələkbər Sabir.

— Hardadı?

— İnqilbdən əvvəl rəhmətə gedib.

— Çarizmi tənqid eləyib... Heyif!..

Əslində, "heyif!" ona görə deyirdilər ki, onu ikinci dəfə öldürmək mümkün deyildi. 1956-cı ildə cəmiyyətin üstündəki siyasətin buzu əriməyə başladı. Ədəbiyyat qəddini düzəldirdi. Ortaya çıxan birinci poeziya bayramı, hər il may ayının ortusunda — Mirzə Ələkbər Sabirin ad günündə "Sabir Poeziya günləri" keçirilirdi.

"Sabir Poeziya günləri"ni yaradan, həyata keçirən, onu el bayramına döndərən Azərbaycanın böyük şairi Rəsul Rza idi. Özü yaratdı və "Sabir Poeziya günləri"ne ömrünün sonuna kimi sədrlik etdi. Bu bayram indi də hər il təntənəli şəkildə keçirilir. Əlbəttə ki, bu bayram Sabirin təbliğindən daha çox müasir poeziyanın, gənc nəslin təbliğidir. Hər bir Azərbaycan oxucusu elə bilir ki, Sabirin təbliğə ehtiyacı yoxdur. Məncə, təbliğ Mirzə Ələkbər Sabir qədər ehtiyacı olan ikinci bir şairimiz yoxdur. Bütün dillərdə, bütün xalqlarda Sabir şerinə ehtiyac var.

Doğrudur, var, amma yaxşı tərcümə edib Sabiri hansı xalqa təqdim etsən, o xalqın həçbərləri, iqtidan Sabir şerində güclü bir müxalifət görəcəksən. Hər bir iqtidar öz müxalifətindən qorxmur. Çünki o, müxalifətinə qalib gəlib ki, iqtidardır. Lakin Mirzə Ələkbər Sabir şeri bütün dövrlərə, dövrənlərə, bütün iqtidarlara müxalifətdir. Çünki onun qoyduğu problemlər min illərin həlli müşkül məsələlərdir.

O ruhları, beyinləri yatmağa qoymur:

*Pah atonnan, nə ağır yatdı bu oğlan, ölüb!
Nə də tərənmayır üstündəki yorğan, ölüb!*

İndi Mirzə Ələkbər Sabir Bakının mərkəzində, Sabir bağında qranit "kreslosunda" əyləşib ətrafında dolanan öz obrazlarını seyr edir. Əlbəttə, indi onlar şələ papaq, çuxalı, çarçılı insanlar deyil. Avropanın son dəbi ilə geyinmişlər. Bəziləri Sabirin ayağı altındakı skamyada əyləşib əsnəyir.

Bəzi isə "mersedes" maşını ilə heykəlin yanından keçir, maşınına yeni qoyduğunu inək səsi çıxaran signalını verir. Əslində, o səs maşından deyil, o maşını sürən adamın öz içindən gələn tərbiyəsinin səsidir.

*Çatlayır, Xanbacı, qəmdən üreyim,
Qovuşur lap acığımdan küreyim.
Nola, bir evdə qoyaydız qaravaş,
Verməyeydiz mani bu öbləhə kaş.
...Bitləyirdim nənəmin baş-yaxasın,
Yamayardım babamın çul-çuxasın;
Neyləyirdim bəzəyi, ya düzəyi
Dama, divara yapardım təzəyi! —*

deyib gileyənən şair arvadı indi özünə bənzərini tapıb əre gedib. "Cip" sürür. Sabirin heykəlinə baxıb:

— Fu, bu kimdir? Papağına bax! Bu gözəl yerə heç yaraşmır. Gərəkdir çuvala deyim burdan onu götürsünlər.

Qranitin çatlasın, Mirzə Ələkbər Sabir, fikir vermə. Özün demişkən, "Bənzərəm bir qocaman dağa ki, dəryada durar".

Ey böyük sənətkar, sənətinin və səninin böyüklüyünə sübut odur ki, səndən yüz il sonra da yolunu davam etdirmək, satıra yazmaq istəyən şairlər bəlkə özləri də hiss etmədən, yenidən həcvə, bədyəyə qayıdıblar. Satirik şair olmaq üçün böyük istedad, yüksək mədəniyyət, məhir sənətkarlıq lazımdır. Ona görə də bu meydanda Mirzə Ələkbər Sabir hələ də təkdir.

— Vay, vay, yənə də tək səbir gəldi.
— Ta deyirik, biz də bir az anlayaq,
Məhzəri-İrfanda vurur tək səbir.
Ya deyirik işləri səhmanlayaq,
Məclisi-eyanda vurur tək səbir.

Özün sevinə bilmədin, bari ruhum sevinsin, Mirzə Ələkbər Sabir.

Fikrət QOCA